

**DESCRIPTIO
TYPHI
CONTAGIOSI,**

QUI

A MENSE OCTOBRI ANNI 1835. USQUE
MENSEM JUNIUM ANNI 1836.

IN

PESTANOS SAEVIT INCOLAS,

QUAM

ANNUENTE INCLYTA FACULTATE MEDICA REG.
SCIENTIARUM UNIVERSITATIS HUNGARICAE

UT RITE CONSEQUATUR

DOCTORIS MEDICINAE

LAUREAM

PUBLICAE DISQUISITIONI SUBMITTIT

Rudolphus Kriek,

Artis Ocularis Magister, Nosocomii Civici Pestinensis ad S. Rochum
Assistens medicus.

Theses adnexae defendentur in Palatio Universitatis
majori Die Julii 1836.

PESTINI,
TYPIS TRATTNER-KÁROLYIANIS,
IN PLATEA DOMINORUM № 612.

— — — ! schmäht nicht die edle Kunst! —
Die enge Gränze ward von Gott gezogen,
Und in die stille Werkstatt der Natur
Hat keines Menschen Auge noch gesehen.
Erklären mögen wir des Lebens Weise,
Sein Keimen, seine Blüthen, seinen Tod;
Doch in das Chaos ferner Möglichkeiten
Verliert sich traurig der bedrängte Geist,
Wenn er's versucht, dem Räthsel abzulauschen,
Was sechs Jahrtausende noch keinem Ohr vertraut. —

Theodor Körner.

Non magister, sed minister naturae est medicus.

Hippocrates.

PERILLUSTRI AC SPECTABILI

DOMINO

CAROLO A SEEBER,

LIBERAE REGIAEQUE CIVITATIS PESTINENSIS

CONSULI,

ORDINIS S^{ti} LEOPOLDI

EQUITI,

N^oc non

LIBERAE ET REGIAE CIVITATIS PESTINENSIS

AMPLISSIMO

MAGISTRATUI,

VIRIS
FIDELITATE IN REGEM
AMORE AC MERITIS IN PATRIAM
INSIGNIBUS
JUSTITIA MANSVETUDINE
HUMANITATE AC LIBERALITATE
CLARIS
FAUTORIBUS BENIGNISSIMIS
PRIMA HAEC TENTAMINA PUBLICA
IN
PERPETUUM GRATI ANIMI
&
PROFUNDISSIMAE VENERATIONIS PIGNUS
DEVOVET

DEVINCTISSIMUS
AUCTOR.

Spectabilis Domine Consul!

Amplissime Magistratus!

Probe, ecquidem scio! Vos Titulis vestris Dignissimi Viri! meis haud indigere laudum Encomiis; florens enim Civitatis Vestro Praesidio concreditae status, crescens ejus in diem cultura, auctaque de momento in monumentum ejusdem venustas, incolarum opulentia, hilaritas, et in rebus quaquam adversis tranquillitas, tam candida eadem loquuntur voce, ut exili mea eloquentia, quod adderem, nil super sit.

Ast, dum prima academicorum meorum laborum conamina Vobis consecrare efflagito, exiguum quamvis, sed sincerum

venerationis gratitudinisque, quibus una
mecum omnes patriæ Cives Vos colere per-
gunt, statuere aditor monumentum.

Scopo autem hocposito, nil optandum
mihi super est, quam orare, ne tenuitatem,
opusculi, sed offerentis gratissimum ani-
mum intueri, atque concedere velitis, ut
diu adhuc benigna Vestra frui possit tutela

Dabam Pestini Die 28. Junii

Anni 1836,

devinctissimus Auctor.

Proemion.

Mihi in nosocomio civico pestinensi ad St. Rochum medici assistentis munere fungenti, et sub auspiciis Spect. Domini Leopoldi a Vindisch, Nosocomii hujus Directoris, Physici civitatis hujus primarii constituto, fausta data erat occasio morbum observandi, qui symptomatibus eminenter nervosis incedens, multos eodem tempore graviter dejecit urbis hujus incolas, horum non paucos, proh dolor! e vivis sustulit, alios terrore haud exiguo consternebat. Legi academicae longa consuetudine sanctae, ut metam praefixam assequerem, satis facturus: hujus morbi sinceram descriptionem, observationum quorundam enumerationem, atque methodum, qua ei medebamur, elaborare suscepi.

Substratum hoc selegi partim ideo, quod me plus praestitisse autumem, si proprias, quamvis mancas fors descriperim observationes, quam si aliorum plumis meos vellem ornare labores; partim vero ideo, quod occasionem mihi praebet, instituti hujus haud sufficienter hucusque aestimati, methodum aegros tractandi, rationemque inter mortuos et sanatos numericam, in morbo quamvis pernicioso, publici facere juris.

Vos lectores benevolos, exitiosi hujus mali ceteroquin spectatores oro, ne severo nimis opusculum stringere iudicio et memores esse velit, tyronem in arte non magistrum fuisse auctorem. —

Definitio Morbi.

Morbus describendus, est morbus febrilis epidemico contagiosus, qui per determinata temporis spatia, symptomatibus certis, certo ordine se excipientibus decurrit, et quorum constantissima erant; temulentia stuporque capitis, hebetudo et tarditas facultatum mentalium motusque muscularis omnis, atque symptomata irritati systematis cutanei externi internive. Accesserunt his in multis symptomata abnormiter fungentis hepatis et cutis quaedam efflorescentia. Ex his, statum hunc abnormem Typhum Contagiosum nominari posse, persuasus sum. Graeca enim vox (*Τύφος* aliorum mente *Τυφλος*) idem est ac stupor, temulentia capitis, unde febris Typhodes (*Τυφώδης πυρετός*), febrem cum stupore denotat, quod jam Foësius (a) testatur, dum inquit, *Τυφος* apud Hippocratem dicitur stupor attonitus. Facultas, qua in aliis eundem gignere valet morbum, praedicatum contagiosi sibi vindicat.

Divisio Morbi.

Ut genuinam morbi imaginem, sinceramque illius descriptionem exhibere possim, juvabit quaedam circa illius divisionem praemittere; consulto enim superius definivi, esse morbum qui per determinata temporis spatia, certis, certo ordine semet excipientibus symptomatibus decurrit. Ad normam morborum contagiosorum exanthematicorumque, etiam hic per stadia manifeste decurrebat, in quibus typhus septenarius interdum observari potuit, quamvis obscurius multo rariusque, ac aliarum epidemiarum descriptores asseverant.

(a) *Oeconomia Hippocratis.*

In decursu illius manifeste quatuor poterant distinguere stadia, quae sub sequentibus nominibus, a praevallentia symptomatum desumptis, describere deinceps conabor.

I. Stad. Prodromorum (infectionis et incubationis seu opportunitatis.)

II. Stad. Reactionis (invasionis et exanthematico catarrhosum, seu inflammatorium.)

III. Stad. Nervosum (nervosum et criseos.)

IV. Stad. Decrementi (decremeti et convalescentiae.)

Observatio: Quaeret quis, cur quatuor tantum assumserim stadia? Haec est ratio:

Infectionis stadium assumere non potui, cum non ubique praecessit, nec puto ipsam infectionem, actum unius momenti quo causa morbi ponitur, ipsum jam esse morbum.

Invasionis et inflammatorium stadium communi reactionis titulo comprehendi, partim ideo, quod crediderim invasionem tantum exordium febris omnis esse, quae dein eadem, sub inflammatorio continuat stadio; partim ideo, quod etiam causam utriusque eandem putem, nisum nempe naturae reagentis sensibus perceptibilem, ad morbum exterminandum.

Momentum quo Crisis contingit, ob breve quo peragitur tempus et quia saepe manifesta nulla observetur stadii titulo indignum censi.

Reconvalescentiam, ut morbi partem non considero, eam solum pro vestigio morbi jam superati habendo; quis autem vestigia, pro ipsa re hic sui vestigia relinquente habebit?

Divisionem ultra molienti patebit, morbum hunc relate ad originem fuisse vel praegressa actione contagii seu *infectione* ortum, vel citra hanc *originarie* evolutum.

Respectu decursus erat *regularis*, dum per omnia stadia suo tempore et modo infra describendo decurrebat, et *irregularis*, dum ab his quoquo modo deflectebat.

Respectu utilitatis practicae summi erat momenti divisio illius in *simplicem* et *complicatum*; prior solus, posterior cum alio, simul in organismo praesente decurrebat morbo.

Notandum hic venit, quod totius epidemiae decursu ea persaepe irregularem tenuerit decursum; paucissimas fuisse complicationes cum morbis acutis, quia eis suum ut plurimum impressit characterem, plures cum chronicis, ut Syphilide, Psora, Herpete etc. quibus, si in emendatione jam constitutis accessit, saepe finem imposuit, in incremento vel acme existentibus, finito proprio cyclo, haud raro majorem vehementiam addidit. Cum Phtisi rarissime, fors nunquam erat deprehensus. —

His praemissis ipsius morbi per stadia sua adgrediar descriptionem.

Stad. I. Proditorum; incerto tempore, sed raro ultra quartum diem, ni fors tempus post infectionem, nullis tamen symptomatibus distingvendum, huc numerare velis, durat; et cum prima febris eruptione terminatur. Observare in iis solum nobis concessum erat aegris, qui ex alio morbo decumbentes, in ipso nosocomio contagium susceperunt, in aliis ex narratione solum collimandum.

Symptomata praebet pauca, inconstantia et aliis febribus praesertim gastricae et catarrhalis communia, ut capitis quamdam temulentiam, gravitatem; animi morositatem; et hinc minorem in labores consuetos pronitatem, exiguum vel nullum post cibum, potum vel somnum voluptatis sensum, somnus ipse est inquietior; accedit interdum levis in canthis oculorum rubor, siccitas narium, tussicula, sapor oris limosus, sensus ven-

tricoli oppressivus, anxietas praecordialis, totius corporis lassitudo, interdum tremores artuum; alvus inordinata. Frequenter symptomatibus his praecessit error levior in diaeta vel refrigerium mitius.

Memorandum hic simul venit symptomata gastrica, praesertim gastricobiliosa, sub initio et fine epidemiae, mensibus Octobri, Novembri, Aprili et Majo, eminuisse; hiemis autem et proximo illi tempore, characterem catarrhosum et inflammatorio catarrhosum praedominasse. Quod fors Epidemiae annuae experta sit imperium.

Stad. II. Reactionis. In septimum plerumque diem excurrit, nonnunquam ultra hunc terminum protendebatur, raro citius terminatum. Stadium hoc incipit cum sensu horripilationis vel frigoris, qui, ut in me ipso expertus sum, ex centro corporis egrediens, motu undoso versus peripheriam corporis propagatur; in aliis decursum spinnae dorsalis sequebatur, per extremitates dein decurrens. Intensitatis gradus in diversis diversus, moderatus tamen plerumque fuit; ubi intensius praecessit frigus, morbus gravior juste timendus erat; duratio duarum usque sex horarum, interdum calore fugaci alternans, tumque ut plurimum longius uno alterove die durans. Excipitur frigus calore intenso, sicco, continuo, quem Aurora mitigat, Diluculum exacerbat; jungitur huic sitis in acidula et haustum frigidum directa; simul symptomata prodroma augentur, temulentum prius caput, stupore, imo dolore saepe intensissimo opprimitur, facies turget rubetque, scleroticae conjunctiva rubore intenso suffunditur, cornea splendorem peculiarem acquirit et totus aspectus tristitiam quamdam et hebetudinem, visu magis ac verbis distingvendam, nanciscitur, in quo producendo, ipsae palpebrae et frons multum conferre videntur, quia partes hae in rugas plerumque contrahuntur, superciliis introrsum sursumque rotatis, palpebra superiore usque marginem iridis internum dependente, in

terdum Epiphora et levis Photophobia symptomatum augent catervam.

Lingva cum tarditate quadam porrecta; est crassa, crenata, muco albo vel subflavo tecta; in aliis parva, acuminata, praerubra, levis, rimas leves hinc inde gerens, vel ob papillas, conorum exiguorum instar erectas, subsiccas, aspera.

Tussis intenditur, initio sicca, tardius sputa pauca, densa, glutinosa, fere crocei coloris ejiciuntur; respirium acceleratur, opprimitur; vox fit debilis, rauca, in morbo intenso totalem observavimus aphoniam, tuncque inspiratio et tussis sonum rugitui asinino haud dissimilem edidere.

Epigastrii dolor et oppressio augetur, accedunt ructus, interdum nausea, vomitiones, quae non infrequenter vomitu, semper fere bilioso, terminantur. Alvus sub initio plerumque diarrhoeica vel ad minus pultacea paulo post accedit, tardius obstipa haeret et urina parcior, brunei coloris vel rubro fusci, saepe turbida absque sedimento evacuat.

Turgor cutis augetur, quae tota fere pallido suffunditur rubore; ceterum in plurimis est sicca, arens, magno tamen in sudorem nisu praedita, et in aliquibus per totius morbi decursum fere continuo madet amoenissimo sudore. In his dein mitissimum servat decursum, nam sudore per 48. et ut in aliquibus vidi per 5 dies continuante, febris fere omnis silebat, nec aliud ac debilitas muscularis remansit.

Pulsus in hoc stadio acceleratus, plerumque frequens durior pleniorque deprehenditur, interdum suppressus adeo, ut arteriae vibratio exigua quidem sit, sed eadem extensa pleneque continuo chordae instar, sub digito tangatur prementi. Somnus nullus, vel brevis inquietus.

Sub ulteriori stadii hujus progressu symptomata gastrica disparent quidem, accedunt tamen nunc alia graviora. Praesente quamvis massa, roboreque musculari sufficiente, tarditas tamen in omni generis actionibus observatur. Situs quamquam in omne latus liber, praeplicet tamen dorsalis; comparet difficultas quaedam in audiendo (Baryecoa); susurrus aurium, deliria mitiora, magis fors ex noctibus insomniis derivanda, aegri enim hujusmodi etiam interdum apertis oculis somniare; et eodem momento, ad quaestiones rationaliter respondere solent. Interdum epistaxes absque levamine comparuerunt. Stadii hujus 3, 4-ve die exanthema plerumque prodibat triplici sub forma. Frequentissime proruperunt maculae lenticulares, coccineo rubrae, supra cutim parumper elevatae, margine lacero praeditae, nil prurientes, in tota cutis superficie, praesertim partibus calore majori fotis, conspicuae. Notae sub nomine Purpurae typhosae. In aliis comparuerunt Miliaria, quamvis omnium rarissime; saepius aderant Petechiae. Nec deerant casus exanthematum horum miscelam gerentes. In aliquibus tamen aegris exanthematum ne vestigium poterat detegi.

Servato decursu regulari symptomatum horum plura pro diversitate gradus et individualitatis diversa poterant distingvi. In morbi decursu tamen anomalo, quem haud raro videre erat, sanguinis turgor versus organa nobiliora adeo increvit, ut inde status inflammationi proximus emergeret. Potissimum valebat hoc de organis respirationis et Enkephalo. Trachea et pulmonum Bronchia in quibusdam adeo turgebant sanguine, ut inde suffocationis oriretur metus: concesso enim situ in omni latere, absente omni dolore pectoris, presto erant aphonia, respirium laboriosissimum, tussis sicca, sonum fistulae instar edens, sputa paucissima et haec sanguinis punctis striisque colorata, nares simul siccae cum ke-

phalaea gravissima. Cerebrum nimis tentatum prodiderunt deliria vivacissima, nisus aufugiendi cum blasphemis inperterritis, turgor et rubor faciei insignis, pupilla coarctata, lucem reformidans, vel horum loco, sopor profundus, ex quo aeger difficillime et pro momento solum excitari potuit, nec deerant, qui ex hoc statu in aeternum inciderunt somnum.

In longe plurimis tamen symptomata superius relata, duobus tribusve diebus eodem tenore perseverant, ac tandem stadii hujus die 7 aut 8-vo, praegressa exacerbatione intensiore, transeunt in

Stad. III. Nervosum. Duratio illius eadem, ut stadii prioris sub decursu morbi normali, secus inconstantior, mox brevior, saepius longior. Symptomata inflammationis seu congestions mitigantur; in paucis solum, sub leviori decursu, cessant omnia, hinc turgor cutis et oculorum splendor disparent, facies successive collabitur, pallescit, residuo saepe rubore genarum livido circumscripto. Lingvam aeger aut tremulam porrigit lente, nec retrahit porrectam, nisi admonitus, vel omni adhibito conatu porrigere non valet; eadem, si prius erat praerubra, subsicca, nunc fit pallida, siccissima, levis, lignea, fere polita; si quis eam obduxit prius mucus, is nunc successive brunescit, nigrescit, exsiccat, tandem finditur, fissuris sangvinem plorantibus. Mucus similis obvestit labia, dentes, fauces, unde deglutitio difficilis; exsiccat quoque mucus narium, quae fuligine obductae apparent.

Mutationes similes per totum canalem alimentarem videntur oriri, regio enim epigastrica fit iterum sensibilis, et dolor per totum tractum intestinale praesertim regione iliaca dextra sub adtactu manifestatur, mox accedit famosa illa Tympanitis, qua abdomen saepe in ingentem expanditur molem, et percussus tympani instar resonat, omnem fere reformidans adtactum. Alvus nunc

vel est obstipa vel diarrhoica, frequens, interdum inscio aegro ruens. Urina copiosior pallidiorque ac priori stadio, limpida est plerumque et absque sedimento, interdum spasmo sphincteris vesicae orto retinetur.

Calor cutis fit nunc mordax et sub digito explorante augeri videtur; siccitas ejus est summa, adeo ut pergameno coriove haud absimilis sit; tactu asperula interdum apparet, cum exanthemata, praecipue Miliaria et Purpura disparentia, epidermidem squamularum furfuracearum instar deiciunt.

Pulsus est variabilis et inconstans, in multis celeritate augetur, plenitudine et duritie minuitur, in aliquibus ipsa etiam durities perstat, in aliis fit normali lentior. Debilitas muscularis summa, aeger supinus jacens erigere corpus non valet, hoc tentans obfuscatione sensuum corripitur, animo linguatur: tremunt extremitates in summo morbi gradu, thorace altius sito, caput pedes versus dehiscit.

Omnibus his coronam imponit cohors symptomatum nervosorum. Prae omnibus facultates animae: Ratio, Judicium et Memoria perquam labefactatae sunt, et aeger si interdum congrue respondere videatur, eorum, quae loquebantur, vel quae circa illum facta sunt, aut obscure ac si in somno acta fuissent, aut plane non recordatur; quod in me ipso non secus ac aliis, frequenter observavi.

Deliria, initio mitiora, vesperi et noctu redeuntia, mox fiunt continua: ferocia in aliquibus, ridicula in aliis, in nonnullis sola mussitatio continuaque blateratio observantur. Nec rarum erat videre aegros hujusmodi, idaea quadam fixa continuo occupari. Aliqui mortem inevitabilem sibi continuo anxie praedicabant, quamquam unico excepto; sanati omnes sint. Aliquorum judicium etiam tempore delirii minus laesum videbatur, quia de

certis objectis ratione convenientissime judicabant, quin superato morbo eorum memores essent.

Deliriis his accedunt tandem spasmi diversi, tendinum subsultus, floccorum captatio, risus Sardonicus et *Cynici* spasmi; singultus ut symptoma nervosum ominousissimum, in unico solum casu duodecim forte horis continuus praecessit mortem.

Sensus externi, ut visus, tactus, auditus, olfactus et gustus prosternuntur omnes, non minus ipsa coenesthesi; hinc aegri nil desiderant, sed nil etiam aversantur; potulenta tamen ori admota, ubi deglutitio liberior super est, avide hauriunt.

Hoc in statu morbus tribus — quatuorve diebus perstare solet, tandem stadii hujus die 7-mo, ni mors citius jam scenam claudat, exacerbatio notabilior subsequitur, calor, pulsuum celeritas, sopor, deliria, augentur, donec tandem versus matulinum tempus in somnum aeger cum sudore amoeno, primo stadii sequentis indicio, incidat.

Stad. IV. Decrementi. Simul ac sudor supra memoratus comparet, uno quasi ictu cessat cutis siccitas, quae amoeno calidoque madore perfusa mollis calidaque est. Aeger e somno quasi e sopore profundo evigilat, hilarior evadit adspectu tranquilliori gaudens. Simul ac cutis functio redit, membranae quoque mucosae priori vigore funguntur, hinc lingua humectatur soluta crusta illa prius eam obducente, mucus nares obvestiens, sternutatione frequentiori ejicitur et saepe conum cavi narium formam apprime aemulantem refert, in aliquibus tussi-facili sputa ejiciuntur cocta, mox et reliqua colatoria aperiuntur; alvus pultacea cum summo voluptatis sensu et levamine frequentius deponitur, in aliis urina sedimento largo instructa, pallida et copiosa evacuat, dentes depurantur, pulsus quietior, undosus, regularis vesperi tantum exacerbationibus recurrentibus acutior

evadit, appetentia ciborum et potulentorum successive redit. Corporum extra se positorum conscius particepsque eorum sortis, redeunt animi affectus et pathemata; potulenta acidula, prius amoenissima nunc nauseam movent. Somnus quietior refocillat interdum aegrum, non est tamen adeo durabilis et profundus ac in sanis, unde saepius interrumpitur.

Restant ex morbo adhuc: lingua saepius obducta vel munda quidem, sapore tamen minus acuto vel etiam fatuo; igitur cibi quamquam maxime desiderati, minus ac statu normali sapiunt; debilitas muscularis, unde vertigo capitis saepius revertens, gravitas ejusdem, facultatum intellectualium hebetudo, alvi morositas, summa pulsus irritabilitas, adeo ut omnis corporis motus inordinatam illius reducat frequentiam. Diutissime omnium affligit aegrum susurrus aurium et baryecia.

Spatio unus alteriusve hebdomadae, lenta enim hujus morbi est reconvalescencia, etiam hae disparent molestiae. Sapor oris suam recuperat aciem, digestio et assimilatio magis ac unquam funguntur, et hinc etiam desiderium ciborum tanto luxuriat vigore, ut in insatiabilem excedat voracitatem. Tandem, ubi flacciditas carnis disparere roburque musculare redire incipiunt, ipse aurium susurrus cessat et aures pristina funguntur claritate. Omnibus jam restitutis functionibus, tandem stimulus sexualis illecebrosius de plenaria sanitatis reversione convincit aegrum. En quarta vel quinta morbi hebdomada; eum perpressum nil amplius loquitur, nisi exiguus muscularis langvor, in articulatione genuum sub scalarum ascensu percipiendus, et defluvium capillorum, quod nunc solum calvat aegrum. —

Memoria probe tenendum, faciem morbi non semper talem, ut modo descripsi, fuisse, nec omnia symptomata enumerata, nisi fors gravissimos excipere velis casus, in eodem visa sunt individuo, innumeras enim

et vere proteiformes obtulit nobis gradationes. Quosdam enim adeo leviter detinuit, ut praeter langvorem virium, temulentiam capitis, ruborem conjunctivae, tussiculam exiguam, tensionem epigastrii levem et in nonnullis exanthema, vix aliam perciperent molestiam; dum e contra alios tanta invaderet vehementia, ut spatio paucorum dierum, adfectum enecaret.

Sic mense Aprili vidi aegrum juvenem, quem ut retulerant pridie invasit febris. Sub ipso status praesentis examine nullum detegendum fuit morbi symptoma nisi pallidam commemorare velim faciem, et afebrilis usque seram mansit vesperam. Noctu deliria comparant vivacissima, adeo ut *stragulis* ligari debuerit. Sequenti die mane, ligatum somno deprehendimus obpressum quietissimo, solutis vinculis cum non expergisceretur, nec illum excitare permiscimus evigilantem examinaturi. Sed post horam jam iterum profluit aeger, incoherentia clamitans, captus denuo ligatur; continuant tamen sine remissione deliria, et nox sequens supremam illius obumbrabat diem.

Non secus circa finem mensis Aprilis et initium Maji duos adtulerunt aegros, quos praemissis paucis prodromis, stadium reactionis tanta invasit vehementia, ut vesaniae forma inde oriretur, sub qua specie etiam vinculis ligati adducebantur, subsecuta nunc remissione, revertente conscientia, exactius examinati patebat non alium ac typhum esse, quo laborant morbum. Hic tamen, eadem qua ortus, celeritate ultra quoque extensus et omnia artis conamina eludens, quarto post invasionem die unum, sexto alterum e vivis sustulit.

Non minus ipsa stadia abnormitatibus fuerunt obnoxia, nam haud rarum fuit videre symptomata quaedam nervosa in stadio adhuc reactionis comparere, alias inflammationis et irritationis symptomata, in stadium nervosum adultum usque protendebantur.

Saepe morbus unica evacuationis specie sudore, alvo, sputis, urina, etc. terminabatur, conspicue satis, saepe plures earum simul aderant, alias autem iteratae minus efficaces successivam tumque lentam solum producerunt emendationem. Accidit hoc praesertim tunc, si Parotides simul intumuerant, tumque exacerbationes vehementiores, sitis, siccitas cavi oris, in ipso convalescentiae stadio diutius perseverare solebant cum continuo recidivae metu, nec salutis plena spes erat, quamdiu siccitas harum partium cum rubore genarum et conjunctivae aderant. —

Exitus morbi.

Finem morbi vel sanitas, vel mors, vel alter imposuit morbus.

1. Frequentissime sanitas, pristina saepe firmior et perfectior, exceptit stadium reconvascentiae, nam interdum morbi chronici, uti syphilis, psora, herpes, ulcera pedum etc. praecipue dum convenientibus remediis prius jam impugnati erant, simul cum typho superaccidente disparere visa sunt, quamvis fatendum, morbos hos non innocuum exseruisse influxum in ipsius typhi decursum, et praesertim syphilide affectos, gravius decubuisse observatio docuit.

Memorandum puto esse hic, quod nullus Bubo sub totius typhi decursu sphacelo correptus fuerit, imo quod typho laborantis bubo ad consolidationem usque adductus sit. Ipsos decubitus in duabus tantum feminis sphaclescere vidi. Phthisicorum quamvis typhosis circumdati nullus in eum incidit.

Conditiones, quarum praesentia sanitatis restitutionem pollicentur, communes sunt cum aliis morbis. Sanitas nimirum ante morbi evolutionem integra, firma,

aetas juvenilis ab omnibus complicationibus liber, gradus morbi mitior et therapia congrua mature adhibita. Quamvis cuncta haec praesentia certitudinem de secundo morbi exitu, ut tristis docuit experientia, non semper largiantur, existunt enim obscura quaedam momenta, quae aegrum inopinate adgredientia, subito saepe, omnes illius exhauriunt vires.

2. Mors decursum morbi vel in stadio jam secundo, vel tertio interruptit.

Multi, qui nempe stadio 2-do periverunt, morte apoplectica vel paralytica extincti esse videntur; in his enim praecessit congestio et turgor sanguinis ad caput summus, cum deliriis continuis, spasmis varii generis; sopor tandem cum sudore viscido partiali, pulsus tremulus intermittens, donec in aeternum silebat. Causa vera hujusmodi aegrotum, in cavea cranii ut plurimum recondunt causam mortis; hic enim dura Meminx firmiter Calvariae adhaerere solet. Piae matris vasa insigniter turgent, serum majori quantitate exsudatum et in ipsis ventriculis collectum deprehenditur, substantia cerebri durior, friabilior, inscissa sanguinem ex copiosissimis fundit punctis.

Alii, qui tertium morbi stadium adtingunt, ex debilitate et exhaustione virium pereunt. Praecedunt enim plerumque pallor vel rubor tantum circumscriptus lividus faciei, debilitas muscularis et emaciatio, summa, hinc oculi profunde in orbitam vacuam retracti, extincti cum palpebra superiori dependente, sphincterum omnium resolutio; hinc etiam dentes denudati; sudor viscidus frigidus universalis, situs neglectus summe; vox debilissima conscientia sui usque ultimas saepe horas superstes. Culter anatomicus in his cadaveribus causam mortis erere non valet, nisi fors intestina exulcerata, in priori mortis specie aequè deprehensa, pro ea assumere velis. —

3. Qui Typhum cum decursu gravi, longo vel anomalo perpessi sunt, illos secundarius interdum morbus periclitavit, vel saltem diu infirmos tenebat. Erant autem malorum, Typhum genitorem agnoscentium plura, et quidem:

a) Parotides sub symptomatibus critica jam commemoratae, hoc tamen nomine, ob insufficientem morbi remissionem, ob longum taediosumque decursum, ob inconstantiam temporis, quo comparere solent, atque ob pericula, quae inde aegro saepe accrescunt, indigni. Nunc enim stadia II. nunc III. nunc IV. solummodo corripitur aeger dolore, in illa alterutrius aut utriusque lateris fovea, quae per angulum maxillae inferioris, auriculae externae partem inferiorem, et musculi Sterno-cleido-mastoidei insertionem superiorem, circumscibitur. Hic proxime comparet tumor dolorificus, ruber, splendens, tantae interdum molis, ut praesertim si utrinque oriatur, aeger in continuo suffocationis metu existat. Suppuratione orta et pure per meatum auditorium externum, vel hiatum cultro factum, evacuato totus resolvendus.

b) In aegro, qui morbum gravem feliciter evasit et crisis per sudorem et urinam absolutis in reconvalescentiae stadio versabatur, febris bis per diem exacerbans, cum rubore genarum circumscripto calore et siti nimis, appetitu tamen perstante redibat. Cum aeger nullam topicam assignaret causam, metus erat, ne Phthisis Tabesve evolvatur. Tandem post octiduum, conqueritur aeger de phlyctenula parva insigniter dolente in scroto. — En hic erat corpus delicti! Orchitis insignis proparte jam gangrenosa, fors a parotitibus huc deposita, visui se obtulit, aperto abscessu, exacuato ichore fere ad Libram, nulla comparuit amplius febris, et aeger cum induratione testiculi residua sanus nosocomium deseruit. —

c) Decubitus, licet aptius fors symptoma morbi molestum, quam exitus ejus nominandus, tamen cum in quibusdam aegris superato morbo, taediosam posceret therapiam; longamque causaret reconvalescentiam; in duabus vero feminis accedente sphacelo, ipsam vitam in discrimina conjecerit, haud incongruo loco etiam hic illum commemoratum puto. Dignoscitur ex macula initio rubra, dolente, in ea cutis parte, qua tubera ossium maxime prominentia obvestit, mox hinc epidermis secedit, tandem per lympham exsudatam crusta formatur dura, fusca nigricansve, infra quam, pressione continuata suppuratio oritur. Soluta hujus ope crusta, plaga saepe profunde jam penetrans in apicium prodit.

d) Sphacelus siccus tarsi et digitorum pelum in quatuor casibus, in nosocomio filiali primo (Gemse) tractatis, cum stadio reconvalescentiae coincidit. Ubi nimirum conscientia reverti, febris componi, verbo aeger emendari inciperet, partes hae lethali frigore stringuntur, mox flavescunt, livent, sensus omnis expertes. Statu hoc aliquot diebus perseverante, in parte vicina sana, successive tumor, levis cum rubore et dolore intenso oboritur, pars e contra affecta, livorem cum atro livido commutare cutimque in rugas agere pergit, insignem simul spargens foetorem. Tandem in margine, ubi pars viva demortuam ambit et qui linea fere rosea cingitur, solvitur cutis, et pus initio minori, successive uberiori funditur quantitate, donec ligamentis tendinibusque consumptis, osse necrosi destructo, naturae viribus solis vel interventu artis, partes demortuae solvantur. Contigit haec separatio sine ulla febre. —

e) Noma post perpeßum typhum, in eodem Filiali in pueris duobus unaque puella, morte semper terminatum adnotatum est.

f) Hydrops universalis in unico casu genitorem Typhum agnovit, suis remediis dein sanatus.

g) Juvenis, Syphilide universali sufficienter jam confectus, postquam mediam circiter Dzonidianarum absumsisset pilularum dosim, Typho corripiatur, quo superato in Tabem incidit morte terminatam.

h) Frequentius Otorrhoea, Aphonia, Tussis sicca, Dispepsia et debilitas muscularis remanere solebant, cum tamen molestiae potius, quam morbi essent, temporis tractu sponte fere evanidae, seorsim commemorare nolui.

Quaedam de Origine morbi.

Nec compendium opusculi, nec ejusdem scopus, nec sincere fateor, limitatum meum ingenium permittant, ingeniosam aut eruditam quamdam Hypothesim, quae originem mali enodaret, publici facere juris. Ea igitur solum referam quae observare potui, et aliqua rationis ope inde deducenda.

Contagio morbum propagari observatio evincit. Postquam enim primus, in quo hunc morbum evolutum vidissemus, vita cessisset, mox parabolanus et septem vicini aegri eodem corripiuntur morbo, et me ipsum ab hoc infirmo infectum fuisse minime dubito, quamvis nullam, nec sub nec post contactum illius senseram mutationem. Simili ratione successive morbo corripiuntur Domini assistentes collegae omnes, nec non nobis substituti. In ipsa Civitate plures mihi innotuerunt familiae, quarum omnia membra post invicem in morbum inciderunt. Aegrorum ad nosocomium adlatorum plurimi, circa causam morbi interrogati, aut nullam, aut mite refrigerium aut minorem in Bacho Cerereve excessum arguebant; ex ultra tamen investigatis patuit, plurimos velamicum hoc morbo decumbentem habuisse, vel cum socio sodali, ex nosocomio reduce in mutuum venisse contactum.

Ast graviores nunc restarent solvendae questiones, quo nimirum processu contagium in infecto ultra evolvatur organismo, ut dein hujus producantur morbi symptomata? et unde prima morbi radix cum adhuc nullam exstitisset contagium, derivanda sit? an in aëre et illius electricitate, an in commercio, quem aër cum tellure vel hic cum reliquis alit sideribus? fontes sat ampli unde. Pandemiorum morborum theoriae plurimae scaturiunt. Et hae sunt recte questiones, quarum solutionem sagaciori ingenio relinquere cogor, praesertim cum nec talia praecesserint tempora, nec talia fata, nec illud anni tempus quibus aliarum epidemiarum genesis juste imputata erat, et cum nec ingeniosissima, quam novi, eruditissimi Hartmanni (a) theoria, qua is sphacelismum textus cellulosi subcutanei et praeventiam hydrogenii in eodem, ut basim evolutionis et propagationis morbi hujus assummit, in nostra epidemia omni ex parte votis respondeat. Nam si taceam ea, quae jam celeberrimus ab Hildenbrand (b) contra hanc protulit theoriam, sufficiet observatio illa, qua compertum habemus, quod ex Innumeris totius epidemiae decursu adhibitis vesicantibus, ne unicum quidem sphacelli vel vestigium exhibuit. Tanto autem in sphacelum nisu praesistente, qui fiat, ut cutis vesicante irritata protinus sphacelo non comprehendatur, non perspicio.

Ceterum contagio primitus systema, cutaneum vel externum vel internum adfici, ut. celeberrimus Hartmannus observavit, confirmant et origo et sedes et symptomata morbi prima et tota successiva ejus evolutio.

a) Dr. Ph. Karl Hartman die Theorie des ansteckenden Typhus Wien 1812.

b) Joh. Valent. Edler v. Hildenbrand über den ansteckenden Typhus.

Vehiculum contagii partim transpiratio cutanea partim halitus aegri esse videntur, igitur etiam in distans vi inficiendi pollet, et contagium corporibus certis diutius adhaerere solet retenta potentia sua inficiente. Autumo hoc ex iis hominibus, qui in morbum inciderunt, solum ideo, quod in eodem cum typhosis cubiculo cubuerint, et observatione in cubiculo Nosocomii 18 facta, ubi primi et gravissimi et sub initio statim plurimi decubuerunt aegri, et quod ab hinc donec dealbatum omnique modo purgatum fuisset, focum quasi morbi constituit, cum plurimi hoc cubile intrantes morbo corripentur.

Ad evolutionem morbi dispositione opus fuit, quam evolutus morbus saltem pro longiori tempore et hujus epidemiae cyclo debebat. Hinc explicatur, quod totius epidemiae deursu unicum tantum his morbo correptum viderim, et quod non omnis aegros hujusmodi contrectans morbo correptus sit.

Prognosis.

Quis nam supra descriptorum exitum cum probabilitate Medica sit expectandus, ex iis quae superius de exitu dixi, respiciendo complicationem, gradum et decursum morbi, individualitatem et constitutionem aegri, collimari quidem possunt; praesertim si simul adjuncta loci et temporis, omniaque pro hoc vel illo exitu pugnancia momenta, ratione debite pensitentur: memoria tamen nunquam non tenendum, morborum febrilium praesagium, ante crism peractam, summis semper premi difficultatibus.

Praeter rationem, observata quaedam practica in arduo prognoseos negotio nos juvare videntur. Horum

aliqua cum probabilitate secundum morbi exitum sperare; aliqua aduersum metuere jubent.

Priora sunt:

1. Vomitus spontaneus sub exordio febris, mitiorem pollicetur plerumque morbi decursum.
2. Somnolentia vel somnus continuus absque tamen sopore; plerumque in sanitatem perfectam cito re-ducit.
3. Sudor amoenus calidus sub initio morbi statim comparens, et aliquot diebus durans, vehementiam stadii secundi fregit, tertium vero mitius breuiusque reddidit.
4. Tussis in stadio reactionis levis cum sputis facilius eji-ciendis sine voce laesa, verbo pulmones catarrho leuiori adfecti, praesagium bonum admittunt.
5. Baryecoa, nisi ex Encephali nimia adfectione statu-que soporoso oriatur, in talibus solum obvenit, qui sanitati restituti sunt.
6. Praesentia vel absentia exanthematis sicut et coloris copia-que illius varietas, nullam exitui morbi ad-fundit lucem.

Mali ominis signa putantur.

1. Vehemens morbi invasio, adeo ut tum statim atrociam adessent deliria.
2. Parotides praemature imprimis utrinque tumentes.
3. Singultus ut symptoma nervosum praecursorem mor-tis semel solum constituit.
4. Adfectus animi tristes, timor mortis instantis in ho-minibus robustis audacia secus non destitutis; omi-nosum mihi aliquoties fuit symptoma, non item in hominibus debilibus et statu sano meticulosis.

5. Siccitas linguae et dentium obductio mucosae fuscescente sicco in reconvalescentiae stadium usque protensa, sanitatem ne utiquam restitutam, et vel relapsum aut eundem vel transitum in alium morbum instare testatur. Ceterum praesentia unius horum symptomatum, nisi cum aliis adjunctis in concordia existit, prognosim decernere non potuit. Observatum praeterea est, quod facilius feminae ac viri, facillime infantes ex epidemia hac evaserint, atque eadem ratio respectu receptivitatis subsistit.

T h e r a p i a .

Cum in morbo jam praesente causa, quam ceteroquin raro novimus, amoveri amplius non potuit; indicationem ex statu individuali aegri, stadio et gradu morbi desumere debuimus, memores semper eorum, quae experientia et hinc analogia ratione inducta, vim naturae medicatricem in similibus morbis actuosissimam testans, svadeat. Indicatum itaque semper erat, naturae vires et actiones in debito semper tenore, relate ad gradum morbi servare. Hoc assequi diverso in stadio et gradu diversa et sequenti quidem ratione conabamur.

Stadio I-mo. Morbo necdum distincte evoluto, si casus exceperis illos, in quibus praesentia saburrae ingurgitatae evacuationem poscebat, aut nulla aut indifferentissima adhibuimus remedia, utpote infusum calidum sper Althaeae, sem. Hordei, flor Chamomillae, vel Sambuci, in simul dietam tenuem, quietem, aërem purum siccum et teporum lecti commendavimus. Haec eadem remedia initio.

Stadii II-di. Sub ipsa nempe febris invasione sufferunt. Superata invasione, in quibus morbus chara-

clerem catarrhalem mitiorem retinuit, mixtura simplicissime emolliens cum muriatis ammoniae scrupulo vel Nitri Drachma semis — una. et Tartari emetici granum semis per totius stadii decursum sufficit. Quos sitis nimia et calor siccus torquebat, potum cum Drach. una — una semis acidi muriatici dilucti vel oxygenati acceperunt et lotio corporis cum aceto et aqua frigida instituebantur.

Ubi imprimis sub initio hujus stadio saburra sursum turgens, vel ob errorem dietae praegressum, vel ob polycholiam hoc stadio haud raram, emetici posebat usum id porrigere non intermisimus; sequentem plerumque formulam praescribendo:

Rp. Pulv. rad. Ipecacuanhae
Drachmam semis
 Tartari stibiati
Granum unum

M. exactissc. Div in ptes — les duas
 DS. Nisi spatio unius horae post,
 primum absumtum sequitur vomitus,
 sumatur et alter.

Effectu remedium raro carebat, vomitu interdum et diarrhoea secuta, levamen unius alteriusve diei plurimos refecit aegros, quamvis indiscriminatim, nisi symptomatibus poscentibus, ut auctorum complures sva-
 dent, ad ulteriorem morbi evolutionem praepediendam aut decursum mitigandum, adhibere ausi non sumus, cum post ejus usum nec unquam morbum praepeditum aut singulariter mitigatum vidissemus.

Et quis quaeso aegro, qui nullis symptomatibus gastricis, sed summo sanguinis ad Encephalon vel pulmones turgore, ut superius descriptum est, quis inquam huic dedisset emeticum? His potius fomenta frigida ad caput hirudines ad tempora, pectus; abdomen, epispastica ad suras, brachia, mucham applicare, potum acidum, mixturam cum generosa Nitri quantitate, vel Hydrargyri muriatici mitis unum usque tria grana porrigere, satius esse putavimus, imo in uno alterovo casu non sine magno emolumento ipsam sanguinis evacuationem institui.

Sic Juvenis quidam tener, macer. Lapidica; quinta circiter post febris invasionem die; in sopore summo, conscientia omni destitutus adfertur. Bulbos magnos prominentes cum pupilla coarctata continuo rotaba; facies erat praerubra, lingua fusca, fissa, siccissima; deliria mussitantia continua; pulsus celer, durus, vix suppressendus, non tamen magnus. Huic aegro altero post susceptionem die sanguinis uncias quatuor e Mediana detraxi vena, simul fomenta frigida capiti erant applicita, interne mixtura cum nitri Drachma una semis exhibita. Et tertio die mane jam assaturas desiderabat aeger. Concessa modo diaeta nutriens cum vino, et tres Dti Corticis Chinae cum quindecim liquoris mine. Hoffmanni guttis; debilitatem, tremores, et hebetudinem, reversa conscientia conspicuos, tam cito sustulerunt, ut moribunde adlatus aeger 9-no jam die debilis quidem adhuc, nosocomium deseruerit. —

Stadium III. In gradu morbi mitissimo, ubi praeter tremores artuum, debilitatem muscularem, irritabilitatem parumper auctam, temulentiam capitis et vertiginem, nil animadverti poterat, vinum solum cum diaeta nutriente organis digestionis adcomodata, pharma-

corum omnium usum superfluum reddidit. In quibus cutis siccitas, pulsus frequens, parvus, celer et deliria nocturna mitiora accesserunt, infusum angelicae vel aqua melissae cum acetatis ammoniae soluti diluti drachma una — — duabus vel spir. Cornu Cervi succinatus aut anisatus, vel vero sulfatis Chinini gr. quator cum liquoris anodynini min. Hoffmanni gutt. quindecim — scrupulum, votis saepe apprimè responderunt. —

In morbo tamen graviore cum deliriis vehementibus, spasmis varii generis aut sopore, cuti arida, urente, lingua sicca lignea, facie pallida collapsa optimo adhibuimus effectu emplastrum Cantharidum ad vesicae grandis elevationem usque variis, pro diversitate adjunctorum locis appositum; lotionem cutis cum aceto aromatico vel aceto vini calido, cujus odor praesertim nimis refecit aegros. Interne infusum rad. Valerianae vel Arnicae cum Camphorae gr. uno — tribus, et acidi Phosphorici diluti drach. una, vel hujus loci Tincturam quamdam aromaticam praescripsimus. Abdomini meteorismo extenso unguenta emollientia illiniuntur et desuper cataplasmata ejusdem virtutis calida apponuntur, quae spasmos solvunt, partes emolliunt, sudorem proliciunt. Alvum nunc interdum obstipam clysmata emollientia reserat, cum e contra decoctum florum Arnicae cum liquoribus aethreis, et pulveres Doveri alvum ruentem coercent; effectu autem his carentibus debilitate crescente extractum Colombo scopum certe assequitur. —

Non defuerunt tamen casus, ubi congestionis vel plane inflammationis latentis vestigia perdurantia, remedium horum usum restrinxerunt et remedia stadii prioris longiori tempore continuare svaserunt. Generatim quousque facies turget, oculi rubent, pulsus vi sufficienti vibrat, symptomatibus nervosis quantumcumque

argentibus, stimulantia expandentia votis minus respondent et remedia emollientia omnibus aliis palmam praeripiunt. In similibus quator casibus balneum tepidum, postquam natura per *Lysim* iterum iterumque morbum exterminare frustra conaretur, adhibuimus; quod hac ratione irritabilitas sufferatur, et residuam debilitatem, fors balneo auctum, remediis convenientibus sublaturi sperantes. In duobus individuis effectum grato agnovimus animo. Etiam in tertio irritabilitatem pro tempore sopivit, redux tamen ad secundi balnei seduxit usum, quem tanta tam praecepsque sequitur debilitas, ut mortem intra 12 horas praevertere, nulla amplius poteramus arte. Quartus qui lue necdum penitus debellata Typho corripitur, nec *Hercules* sanissimo corpore unquam exstitit, typhum quidem evasis, exitus tamen in *Tabem* ultimas illius exhaustit vires.

Horum remediorum ope in plurimis tamen *Crisim* adtingere successit postquam seculum est.

Stadium IV. Quam diu febriles motus percipiuntur, tamdiu etiam remedia ea, quibus *Crisis* salutaris inducta erat, minori quamvis dosi majoribusve intervallis, continuanda sunt. Sopita tamen ex toto feбри dieta nutriens cum vino vires successive restituit. In nonnullis tamen laxitas organorum digestionis dispepsiam produxit, cui optime extracto *Quassiae* aut *Trifolii fibrini* in connubio cum liquore *Hoffmanni* medebamur, residuam dein debilitatem muscularem decoctum saturatum *Corticis Chinae regiae* cum acido *Phosphorico*, ubi irritabilitas adhuc praevalebat, aut hujus loco cum liquore *anod. miner Hoffmanni*, ubi stupor capitis et pulsus tarditas super erant, sustulit. Tussis sicca in multis ex morbo residua, decocto emollienti cum aqua *Laurocerasi* et pro ratione circumstantiarum nunc cum sul-

fate Chinini, nunc cum mur. Ammoniae ut plurimum cessit.

Speciali cura symptomata, si illam diarrhoeae et in duobus individuis epistaxeos profusae, ope aquae Thedianaes sopitae excipias, nulla unquam opus erat.

Parotides: cataplasmatum et emplastrorum emollienti narcoticorum et similium unguentorum ope ad maturitatem perductae, nisi sponte pus evacuarunt, arte aperti sunt. Methodus resolvens, mundities et diaeta nutriens residuum curae perfecit.

Decubitus simplices aqua calcis, vel solutione chloritis calcis vel aqua saturnina; sphacellosos fomentis et unguentis aromaticis stimulantibus, suppuratione autem debita praesente mundities et aqua tepida vel infuso chamomillae ad consolidationem perduximus.

Exitus caeteros tamquam proprios morbos suo modo, respectum semper habendo originis, tractavimus: Tractamen autem hoc pessimum non fuisse aequo colligere poterit iudicio quisque ex

Tabella sistens tractatos ex Typho in Nosocomio ad St. Rochum et ejus Filialibus 1mo (Gemse) et 2do (Grün Baum)

33

Nomen Mensis.	Sub cura manserunt.		Suscepti.		Sani dimissi		mortui.		in cura manserunt.	
	Viri	Fem	Viri	Fem	Vir	Fem	Vir	Fem	Vir	Fem
1835. } October	2	2	9	7	2	3	1	3	8	3
} Novembér.	8	3	15	12	8	5	2	2	13	8
} December.	13	8	75	29	39	11	15	6	34	20
} Januarius	34	20	61	26	59	15	5	5	31	26
} Februarius	31	26	64	28	44	34	10	2	41	18
} Martius	41	18	64	23	61	20	18	2	26	19
} Aprilis	26	19	37	13	40	22	4	1	19	9
} Majus.	19	9	29	16	26	13	9	—	13	7
Summa totalis	2	2	354	154	279	128	64	21	13	7

512

512

Ex his 85. mortuis moribundi, i e. qui spatio Nycthemeri succubuerunt, erant adlati viri septem, feminae duae, universim novem.